

Joanna Rychter

Konotacje semantyczne srebra w poezji Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej

---

Studia Językoznawcze 13, 173-197

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JOANNA RYCHTER

Uniwersytet Szczeciński

KONOTACJE SEMANTYCZNE SREBRA W POEZJI MARII PAWLIKOWSKIEJ-JASNORZEWSKIEJ

Słowa kluczowe: językoznawstwo, stylistyka, idiolekt

W literaturze językoznawczej odnajdujemy liczne opracowania omawiające semantyczno-funkcjonalną sprawność nazw metali szlachetnych w aspekcie diachronicznym i synchronicznym. Studium R. Tokarskiego¹ zawiera rozważania na temat semantyki barwy srebrnej we współczesnej polszczyźnie. A. Zaręba² przedstawił funkcjonowanie tego koloru w dialektach i historii języka polskiego. K. Handke³ opracowała pole srebra wyłaniające się z dzieł Stefana Żeromskiego, zaś E. Teleżyńska⁴ z twórczości Cypriana Norwida. Lingwiści poświęcili srebru uwagę również w artykułach omawiających semantyczno-stylistyczne właściwo-

---

¹ R. Tokarski, *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, Lublin 1995.

² A. Zaręba, *Nazwy barw w dialektach i historii języka polskiego*, Wrocław 1954.

³ K. Handke, *Świat barw*, w: *Słownictwo pism Stefana Żeromskiego*, t. 5, Kraków 2002.

⁴ E. Teleżyńska, *Nazwy barw w twórczości Cypriana Norwida*, Warszawa 1994.

ści koloru białego w wybranych epokach literackich⁵ lub w twórczości wybranych pisarzy⁶.

R. Tokarski stwierdza, że „nazwy kolorów powstały w ścisłej zależności formalnej od nazw metali postrzeganych poprzez ich jakości barwne”⁷. **Srebro** jako nazwa metalu – kontynuuje badacz – wnosi do kolorystycznego określenia **srebrny** swoisty odcień metalicznego połysku, nie gubiąc jednocześnie znaczeniowego związku z bielą⁸. Badania S. Skwarczyńskiej wykazały, iż „kolor srebrny, którego podstawowy ton jest blado-szary (sic!), w okresie romantyzmu miał różną wartość. W zasadzie za jego ton podstawowy uważano kolor biały”⁹, ale np. „u Słowackiego **srebro** ma kolorystycznie podwójną wartość¹⁰, a więc raz jego tonem podstawowym jest biel, gdy poeta określa przedmioty bliskie, lub przedmioty w oderwaniu od jakiegokolwiek perspektywy; drugi raz barwa **szara** – gdy operuje nim jako elementem krajobrazu, a więc w uzależnieniu od pewnej perspektywy”¹¹.

Marię Pawlikowską-Jasnorzewską interesowały między innymi zjawiska ulotne, przemijające, „impresjonistyczne pejzaże pełne migotliwego, drgającego światła i barw”¹², na co wskazywała już J. Zacharska. By nakreślić te krajobrazy, poetka sięgnęła po nazwy kamieni¹³ i metali szlachetnych. Zasadnym wydaje

⁵ S. Skwarczyńska, *Wartość treściowa kolorów w romantyzmie a dzisiaj*, „Pamiętnik Literacki” 1932, z. 2, s. 273–301.

⁶ Przykładowe opracowania: E. Badyda, *Świat barw – świat znaczeń w języku poezji Zbigniewa Herberta*, Gdańsk–Sopot 2008; A. Bal, *Kolor złoty i srebrny w metaforach Bohdana Zaleskiego*, „Język Polski” 2004, t. LXXXIV, z. 4, s. 280–290; M. Czachorowska, *Wyobrażenia pisarska Bolesława Prusa i Stefana Żeromskiego na przykładzie słownictwa topograficznego i nazw barw*, Bydgoszcz 2006; E. Teleżyńska, „*Galąź bzu białego i cyprysowa czarność*”, czyli o barwie białej i czarnej w poezji Norwida, w: *Studia nad językiem Cypriana Norwida*, pr. zbior. pod red. J. Chojak i J. Puzyniny, Warszawa 1990, s. 123–152; J. Trypućko, *Epitety „złoty” i „srebrny” w poezjach Konopnickiej*, Warszawa 1960; J. Rychter, *Konotacje semantyczne przymiotnika „srebrny” w utworach poetyckich Juliusza Słowackiego*, „Studia Językoznawcze” 2005, t. 4, s. 273–292.

⁷ R. Tokarski, *Semantyka barw...*, s. 77.

⁸ *Ibidem*, s. 78.

⁹ S. Skwarczyńska, *op.cit.*, s. 292.

¹⁰ Potwierdziły to badania J. Rychter, *Konotacje semantyczne przymiotnika „srebrny”...*, s. 273–292.

¹¹ S. Skwarczyńska, *op.cit.*, s. 293.

¹² J. Zacharska, *Ofiara migotania, miłośnica blasków*, „Poezja” 1970, nr 7, s. 39.

¹³ Por. J. Rychter, *Konotacje nazw kamieni szlachetnych w poezji Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej*, w: *Ścieżkami pięknej polszczyzny. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Mi-*

się zatem prześledzenie konotacji semantycznych **srebra**¹⁴ w lirykach poetki¹⁵. Istnieje wiele definicji pojęcia konotacja. Problemem tym zajmowali się między innymi J.D. Apresjan¹⁶, R. Tokarski¹⁷, J. Bartmiński¹⁸, U. Majer-Baranowska¹⁹, L. Jordańska i I. Mielczuk²⁰. Z istniejących propozycji badawczych w niniejszym opracowaniu przyjęto – za A. Nagórko – iż konotacje danego wyrazu stanowią fakultatywny składnik jego definicji semantycznej oraz że są uwarunkowane przede wszystkim kulturowo: ich analiza wykracza poza analizę samego języka²¹. Srebro ma bardzo bogatą symbolikę²². Może oznaczać sprawiedliwość,

---

rosławie Białoskórskiej z okazji 65-lecia urodzin i 45-lecia pracy zawodowej, pod red. L. Mariak, A. Seniów, Szczecin 2011, s. 201–224.

¹⁴ Z przeprowadzonych przez autorkę artykułu badań wynika, iż preferowanymi barwnymi określeniami w poezji M. Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej są: **biały** (179 użyć tekstowych); **złoty** (150 użyć tekstowych); **czarny** (114 użyć tekstowych), **zielony** (75 użyć tekstowych), **srebrny** (63 użycia tekstowe), co sugeruje uwielbienie poetki dla zjawisk achromatycznych oraz błyszczących i migotliwych. Por. J. Rychter, *Językowa kreacja barw w poezji Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej*, Szczecin 2014.

¹⁵ M. Pawlikowska-Jasnorzewska, *Poezje zebrane*, pod red. A. Madydy, Toruń 1993, t. I–II.

¹⁶ J. Apresjan pod pojęciem konotacji semantycznej rozumie: „asocjacje semantyczne, które są odbiciem wyobrażeń kulturowych i tradycji związanych z danym wyrazem, panującej w danym społeczeństwie praktyki wyzyskiwania odpowiedniej rzeczy i wielu innych czynników pozajęzykowych”. J.D. Apresjan, *Semantyka leksykalna*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980, s. 94.

¹⁷ R. Tokarski, *Konotacja jako składnik treści słowa*, w: *Konotacja*, pod red. J. Bartmińskiego, Lublin 1988, s. 35–55; idem, *Semantyczne konotacje nazw zjawisk atmosferycznych*, w: *Wokół języka. Rozprawy i studia poświęcone pamięci prof. Mieczysława Szymczaka*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1988, s. 389–396; idem, *Prototypy i konotacje. O semantycznej analizie słowa w tekście poetyckim*, „Pamiętnik Literacki” 1990, nr 2, t. LXXXI, s. 117–137; idem, *Poziomy konotacji semantycznej*, w: *Język a kultura*, t. 2 *Zagadnienia leksykalne i aksjologiczne*, pod red. J. Puzyniny i J. Bartmińskiego, *Wiedza o kulturze*, Wrocław 1991, s. 45–52; idem, *Regularny i nieregularny rozwój konotacji semantycznych nazw barw*, w: *Nazwy barw i wymiarów / Colour and Measure Terms*, pod red. D. Nilsson i E. Tedorowicz-Hellan, *Slavic Papers*, Stockholm 1997, nr 6, s. 63–74.

¹⁸ J. Bartmiński, *Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji słowa*, w: *Konotacja*, pod red. J. Bartmińskiego, Lublin 1988, s. 169–183.

¹⁹ U. Majer-Baranowska, *Z historii użycia terminu konotacja*, w: *Konotacja...*, s. 185–202.

²⁰ Autorzy dokonali rozróżnienia konotacji leksykalnych i encyklopedycznych. L. Jordańska, I. Mielczuk, *Konotacja w semantyce lingwistycznej i leksykografii*, w: *Konotacja...*, s. 18.

²¹ A. Nagórko, *Problem konotacji semantycznych w opisie przymiotników*, w: *Konotacja...*, s. 57.

²² Pod pojęciem symboliki rozumiem „zespół symboli właściwych poszczególnym religiom, mitologiom, ruchom społecznym, ideologiom, kultom narodowym”. *Słownik terminów literackich*, pod red. J. Sławińskiego, Wrocław 1988, s. 502.

radość, pokój, zwycięstwo, czystość, niewinność, dziewictwo, czyste sumienie, wierność, szczęście, ducha człowieczego, duszę, zdolność, mądrość, wiedzę, wymowę, Słowo Pańskie, miłosierdzie, białość, starość, siwiznę, noc, Księżyc, żeńskość, pasywność, wodę, zwierciadło, pieniądz, bogactwo, handel, przekupstwo, fałsz, podstęp, zdradę, tchórzostwo, drugorzędność²³. By zbadać konotacje srebra w lirykach Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej, analizie poddano łączliwość rzeczownika **srebro** (o 10 użyciach tekstowych) oraz nazw derywowanych, a więc:

1. form przymiotnikowych i przysłówkowych:
  - **srebrny** (63x w stopniu równym, 1x w stopniu wyższym (**srebrniejszy**)),
  - **srebrzysty** (20x w stopniu równym, 1x w stopniu najwyższym (**najsrebrzysty**)),
  - **srebrnie** (1x), **srebrzyście** (1x),
 w tym złożzeń, o jednokrotnej reprezentacji tekstowej:
  - **srebrnobiały**,
  - **srebrnoluski**,
  - **srebrno-szklanie**;
2. form czasownikowych (w tym imiesłowowych):
  - **srebrzyć** (1x), **srebrzyć się** (4x),
  - **posrebrzany** (2x), **srebrzony** (1x).

Ogółem badaniom poddano 14 leksemów (17 jednostek leksykalnych) w 108 użyciach tekstowych, co szczegółowo przedstawia tabela.

Lp.	Wyraz	Definicja ^a	Liczba użyć
1	2	3	4
1.	<i>srebro</i> ^b	przen. 'blask, połysk, odbłask srebrny'	10
2.	<i>srebrny</i> ^c	'z blasku, z barwy podobny do srebra, srebrnawy, srebrzysty' 55x 'zawierający w sobie srebro, obfitujący w srebro' 6x 'dźwięczy jak dźwięk srebra, dźwięczny, metaliczny' 2x	63
3.	<i>srebrniejszy</i> ^d	'st. wyższy od Srebrny'	1
4.	<i>srebrnie</i> ^e	przen. 'z blaskiem, połyskiem srebra'	1
5.	<i>srebrzysty</i> ^f	'mający wygląd srebra; błyszczący, iskrzący się jak srebro' 19x 'zawierający srebro, obfitujący w srebro' 1x	20
6.	<i>najsrebrzysty</i>	'st. najwyższy od Srebrzysty'	1

²³ W. Kopaliński, *Słownik symboli*, Warszawa 2001, s. 403–405.

1	2	3	4
7.	<i>srebrzyście</i>	przen. ‘z błyszczeniem, iskrzeniem jak srebro’	1
8.	<i>srebrnobiały</i> ^g	‘biały ze srebrnym odcieniem’	1
9.	<i>srebrnoluski</i> ^h	‘mający srebrne łuski; okryty łuską srebrnego koloru’	1
10.	<i>srebrno-szkłanie</i> ⁱ	‘dźwięczy jak dźwięk srebra i szkła, dźwięczny, metaliczny’	1
11.	<i>srebrzyć</i> ^j	przen. ‘pokrywać blaskiem, połyskiem, srebrnym odbłaskiem’	1
12.	<i>srebrzyć się</i> ^k	‘błyszczeć, świecić jak srebro, wydawać się srebrnym; odróżniać się od tła srebrnym kolorem’	4
13.	<i>srebrzony</i> ^l	‘pokrywany białą farbą z połyskiem, srebrnym odbłaskiem’	1
14.	<i>posrebrzany</i> ^m	przen. ‘pokryty blaskiem, połyskiem, srebrnym odbłaskiem’	2
Razem			108

^a Definicje wyrazów ustalono na podstawie znaczeń zawartych w *Słowniku języka polskiego*, pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego, Warszawa 1900–1927, t. I–VIII (dalej SW) oraz w *Słowniku języka polskiego*, pod red. W. Doroszewskiego, Warszawa 1958–1969, t. I–XI (dalej SJPD). W wypadku gdy M. Pawlikowska-Jasnorzewska modyfikowała znaczenie, podano własne definicje kontekstowe ustalone przy pomocy przywołanych słowników.

^b *Srebro* SW VI 371–372; przen. ‘ts’ SJPD VIII/666.

^c *Srebrny* SW VI/271. SJPD podaje następujące znaczenia: 1. ‘ts’; 2. ‘ts’; 3. przen. ‘ts’ SJPD VIII/665.

^d X Srebrniejszy ‘st. wyższy od Srebrny’ SW VI/370; SJPD brak.

^e *Srebrnie* ‘p. srebro’ SW VI/ 370.

^f *Srebrzysty* SW VI/372–373; 1. przestarz. ‘ts’; 2. ‘ts’ SJPD VIII/667–668.

^g *Srebrnobiały* SW brak; ‘biały ze srebrnym odcieniem’ SJPD VIII/664.

^h *Srebrnoluski* SJPD VIII/664; ‘ts’ SW VI/371.

ⁱ SW brak; SJPD brak.

^j *Srebrzyć* ‘błyszczeć, świecić, bieleć jak srebro’ SW VI/ 372; przen. ‘ts.’ SJPD VIII/667.

^k *Srebrzyć się* ‘błyszczeć, świecić jak srebro, wydawać się srebrnym; odróżniać się od tła srebrnym kolorem’ SJPD VIII/667.

^l *Srebrzany* ‘p. Srebrny’ SW VI/ 372; rzad. ‘p. srebrzysty w zn. 1’ SJPD VIII/667.

^m *Posrebrzany* w znaczeniu przenośnym, innym, niż podaje SW: (*Posrebrzany*) ‘cienką warstwą srebra powleczony, platerowany, srebrny po wierzchu’ SW IV/756.

1. Noc

Jak zauważyła S. Skwarczyńska, **srebrny** jest uważany za wariant koloru białego, ale przez czasową i przestrzenną styczność z ciemnym niebem staje się barwą nocy²⁴, a nawet może przejąć negatywne asocjacje barwy czarnej. Ciemność jest kulturowo waloryzowana ujemnie, kojarzy się ze stanem niebezpieczeństwa i grozy²⁵.

Maria Pawlikowska-Jasnorzewska konwencjonalnie łączy epitet **srebrny** z księżycem, traktując to ciało astronomiczne jako dawcę nocnego świat-

²⁴ S. Skwarczyńska, *op.cit.*, s. 79.

²⁵ W. Kopaliński, *op.cit.*, s. 41.

ła, stąd metaforyczne połączenia wyrazowe: *piękna pełnia w srebrze* ‘księżyc’ [Ur Paźdz, II 331]²⁶, *srebro miesiąca* [Ur Dźwięk, II 426], *srebrna smuga* ‘promień księżycy’ [Rm Lun, I 109], *srebrny ciężar smugi księżycy* [Pbd Naj, I 321], (księżyc) *srebrzystym źródłem zza chmury wytryśnie* [Ur Paźdz, II 330], *srebrna rteć* ‘księżycowy blask’ [Pbd lunatycz, I 325] czy porównanie – *księżyc jest jak pierś srebrzysty* [dan weran, I 211]. **Srebro** jest semantycznym wskaźnikiem obecności księżycy na nocnym niebie i pełni funkcję nastrojotwórczą.

W wierszu *Madrygał* poświęca księżycową opisuje poetka za pomocą czterech metafor:

*Niechaj księżyc brocząc w srebrze po niebie kroczy,
Niechaj księżyc w srebrnych kolcach rozblýska nocą,
Niechaj księżyc cebrem leje potoki srebra,
Niechaj księżyc stroi ziemię w srebrzystą larwę,* [Rm Mad, I 88]

Słońcu na zasadzie kontrastu przypisana jest w tym liryku barwa **złota** oraz możliwość wykreowania barwy *tęczowej* ‘czerwonej’²⁷:

*niechaj słońce w własnym złocie po niebie broczy,
niechaj słońca złote kolce w oknie migocą,
niechaj słońce złoto leje z jasnego cebra,
niechaj słońce stroi ziemię w tęczową barwę* [Rm Mad, I 88]

W liryku *Noc księżycowa* odnajdujemy upersonifikowany obraz luno, której jednym z elementów są *srebrne palce* imitujące obraz blasków księżycowych. W mitologii grecko-rzymskiej księżyc jest wizualizowany jako kobieta, wynikiem czego jest utożsamianie z Księżycem-Seleną-Luną Artemidy-Diany-Hekate-Febe, zaś ze Słońcem-Heliosem identyfikowanie jej brata bliźniaka:

[Luno] *Pukasz z cicha do okien palcami srebrnymi,
W modrej tunice, rudą otoczona luną,
Wypuszczasz psy tęsknoty, łowczyni Artemis!*²⁸ [Ur Noc, II 417]

²⁶ W nawiasach kwadratowych podano lokalizację cytatu w następującej kolejności: skrót nazwy tomiku, skrót tytułu wiersza, po przecinku nr tomu, w którym znajduje się liryk oraz stronę.

²⁷ *Tęczowy* ‘przym. od Tęcza. Przen. świetlany, promienny, ponętny, czerwony’ SW VII/56.

²⁸ *Artemida* mit. ‘córka Zeusa i Leto, bliźniacza siostra Apollina, bogini łowów, władczyni lasów, dzikich zwierząt, dawczyni szybkiej śmierci, opiekunka rodzących (jako dawne bóstwo płodności; potem dziewica, wymagająca dziewictwa od całej swojej świty) i młodzieży, uzdrowicielka, wieszczka, opiekunka żeglarzy, rolników i hodowców, bogini księżycy. Jej atrybuty: łuk, strzały;

Szlachetny metal wykorzystwała poetka jako składnik peryfraz nazwy księżyc: **złota** czaszka, z której **srebro** kapie [Ur Obr, II 404] oraz **złoty** lub **srebrny** rekwizyt literatury [Szkic 48, I 567]²⁹: *Księżycu, nie ty, frazesie poetycki, złoty lub srebrny rekwizycie literatury, ulubieńcze wierszokletów, którzy piszą o tobie z pamięci przy blasku żarówki. Srebro* w połączeniu z rzeczownikiem **księżyc** ma konotacje ‘typowości, konwencjonalności, braku oryginalności’. W obu peryfrazach obok nazwy *srebro* pojawia się *złoto*, dowodząc, iż w tradycji poetyckiej wielokrotnie obrazowano to ciało astronomiczne za pomocą nazw obu metali szlachetnych³⁰.

Srebro konotujące noc jest wartościowane ambiwalentnie. Gdy poetka wykorzystuje je dla zobrazowania nocnych pejzaży z udziałem księżyca, gwiazd czy komet, ma zazwyczaj pozytywną waloryzację (jest dawcą światła, kreatorem nastrojowych, tajemniczych scenerii). Metafora *piękna pełnia* w **srebrze** ‘księżyc’ [Ur Paźdz, II 331] poświadcza konotację ‘piękna, uroku’. Noc to również czas zakochanych, stąd **srebro** pośrednio staje się elementem obrazowania miłości, ale w wypadku poezji Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej jest to uczucie ‘miłości nieszcześliwej, niespełnionej’: *i drżeć z zachwytu w objęciu twoim, które zaszczyca / ciężarem lżejszym niż srebrny ciężar smugi księżyca* [Pbd Naj, I 321]. Księżyc został wykorzystany jako rekwizyt w opisie nieosiągalnego kochanka. Związek srebra z nocą, kojarzącą się z ciemnością i złem, uaktywnia kulturowo uwarunkowaną ujemną konotację – ‘śmierć, ból’³¹, np. gdy w srebrnym świetle księżyca „człowiek **ranny** / patrzy w niebo –” [Ur Dźwięk, II 426].

Rzadziej srebro współkreuje obraz gwiazd (**srebrna** *drobnica* (gwiazd) [Szkic 78, I 601]), kosmosu (**srebrna** *galaktyka* [Ou Omar, II 204]) i kometry (*kometry tęskniące jak lecące srebrne lampy kopcą* [P N, I 295]). Za pomocą metafory **srebrna** *drobnica* (gwiazd) przedstawia poetka zjawisko upływającego czasu,

jej zwierzęta: łania, jeleni, niedźwiedź. Utożsamiana z rzymską Dianą. W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Kraków 1991, s. 55.

²⁹ Por. J. Rychter, *Peryfrazy nazw astronomicznych i meteorologicznych w poezji Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej*, „Studia Językoznawcze” 2009, t. 8, s. 107–124.

³⁰ Juliusz Słowacki za pomocą epitetu *złoty* obrazuje księżyc 16x tylko w utworach poetyckich: **złota** *aleja* (od blasku księżyca) (1x); **złote** *łono* (miesiąca) (1x); **złote** *miesiące błyszczące* (1x); **złoty** *księżyc* (7x); **złoty** *miesiąc* (3x); **złoty** *nów* (1x); **różano-złota** *Dyjanna* (1x); **złote** *oczy* ‘Dyjanny’ (1x). J. Rychter, *Konotacje semantyczne przymiotnika „złoty” w utworach poetyckich Juliusza Słowackiego*, „Studia Językoznawcze” 2004, t. 3, s. 272.

³¹ Jak zaznacza R. Tokarski, częsta łączliwość typu *srebrny księżyc*, *srebrne gwiazdy* pozwala stwierdzić, że związek barwy srebrnej z nocą, śmiercią należy do konwencjonalnych środków ekspresji językowej w tekstach poetyckich. R. Tokarski, *Semantyka barw...*, s. 80.

tak pisząc: *Z wiekiem naszym, z latami idącymi, coraz będą obojętniejsze i popolitsze, aż w zwykłe gwoździe zamienią się wreszcie, gwoździe naszych trumien* [Szkic 78, I 601]. *Komety* przyrównane do *lecących srebrnych lamp kopających* są komponentem nocnego krajobrazu, w którym podmiot liryczny odczuwa dojmującą samotność, a więc **srebro** jest wyznacznikiem temporalnym nocy, ale poza tym ‘samotności’, intensyfikowanej przez tę porę.

Barwę srebrną przedmioty mogą zyskać pod wpływem padającego na nie światła księżycowego. W lirykach znajdujemy *srebrny gościniec*: – *a wśród błota na srebrnym gościńcu / Błotnik leżał i ziewał, niedbały*. [...] [Nm Bł, I 82], *srebrny balkon*: *Na srebrnym balkonie pękatym, / w smudze lipowych olejków / milczymy. I powój dźwiga noc w pobladłym lejku* [Poc Na bal, I 162]. Taką barwę może zyskać zarówno człowiek, jak i poszczególne elementy jego ciała, oświetlone przez księżyc: *srebrna żona* [2x Rm Lun, I 109], *srebrne paznokcie* [Rm Lun, I 109], *srebrne oczy* [Poc Na bal, I 162] (*Oczy masz srebrne i mocne, / a włosy przyglądzone przez księżyc*). Imiesłów *posrebrzany* dwukrotnie oddaje blask, połysk nadany przez światło księżyca rękom zakochanego [P Nokt, I 301; Ur Łódź, II 351]:

*Siedzi w niej [Łodzi] mój kochanek
i ręce posrebrzane
opiera na wiośle.*

Srebrzyste staje się również oświetlone księżycem *łóże*, np.: *miesiąc [...] / zaczepił promieniem o twarz lunatyka / śpiącego w srebrzystym łóżu* [Rm Lun, I 109], zwane *noszami srebrzystymi* [Nm Ber, I 55], natomiast oświetlona księżycem *kapa* jest w *srebrzyste smugi* [P Inkub, I 293]. Tę barwę pozyskały *srebrne helikoptery* [Ur puchu, II 489] oraz *srebrny krążownik*: *W oddali błędnej, najdalszej chwije się srebrny krążownik* [Poc Mar, I 140]. Nocną porą znajdujemy również oświetlone przez miesiąc kwiaty, które *jęły drzemać w srebrzystej anemii* [Ur BajMi, II 356]:

*aż noc spadła –
i kwiaty szare, bure i siwe
jęły drzemać w srebrzystej anemii...*

* * *

Za pomocą srebra poetka przywołuje obecność księżycy, barwę białą oraz niekiedy poświatę. Ten metal szlachetny poprzez przestrzenną i czasową styczność z nocą jest epitetem gwiazd, kosmosu. Zyskuje waloryzację nocy i ciemności, a więc staje się nośnikiem naddanej treści ‘samotność’; ‘cierpienie, ból’; ‘nieszczęśliwa miłość’. Poprzez styczność ze światłem i bielą może pozyskać pozytywne konotacje ‘nastrojowość’; ‘piękno’.

2. Blask, świetlistość

Srebro wyróżnia się pięknym połyskiem. W poezji Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej jest semantycznym wykładnikiem ‘blasku, świetlistości’, o czym świadczą połączenia wyrazowe z czasownikiem *błyskać* czy rzeczownikami *blask, światło*³², *reflektory*. W wierszu *Miłość srebro* może oznaczać zarówno ‘zrobione ze srebra, powleczone srebrem’, a więc zyskać konotacje ‘cenne’, jak również ‘świetliste, lśniące’. Obie konotacje uzupełniają się w obrazie błyskającego w skrzynce pudełka. Srebro wnosi też naddane znaczenie ‘tajemniczość’, kryjąc w sobie niewielką, ale zapewne cenną kasotę:

*W tej skrzynce błyska srebrem
okrągłe pudełko,
kryjące pod pokrywą
kasetę niewielką. [Ur Miłość, II 430]*

W liryku *Kłosa na ziemi* znajdujemy przyrównanie blasku księżycowego do reflektorów ścielących się po niebie, niczym srebrne kłosa po ziemi: *reflektory ścielą się po niebie, jak srebrne kłosa na ziemi* [Ou Kłos, II 191]. Owo porównanie wnosi informacje na temat promieni księżycy, ich kształtu i świetlistości.

Krajobraz srebrnego globu w wierszu *Na księżycu* wykreowała poetka za pomocą czasownika *srebrzyć się*, implikującego obecność poświaty księżycowej, a jednocześnie blask rowerowej ramy: *Rower, w rowie złożony, wirował wciąż jeszcze, / Coraz wolniej, coraz ciszej, srebrzyście...* [Ou NaKs, II 198]. Podobne zestawienie wyrazowe znajdujemy w liryku *Notatki z Bielan – szkielety rowerów / srebrzą się nad rowem* [Ur Notatki, II 399].

³² *Światło* ‘fiz. przyczyna, wskutek której ciała stają ś. dla nas widocznymi’ SW VI/769.

Rzeczownik **srebro** oddaje blask topoli oświetlonej w nocy jedynie przez gwiazdy. W połączeniu wyrazowym **ciemne srebro** metal posiada treść znaczeniową ‘blask’, dzięki czemu topola widoczna jest nawet w półmroku: *O nadwodna lawko! / W ciemnym srebrze topoli, zwisających pionem*, [K Akw, I 485].

Personifikacją światła *rozmawiającego cichą, srebrną mową* poetka kreuje obraz refleksów świetlnych, odbijających się w tafli morskiej wody: *światło, rozmawiające cichą, srebrną mową, / płynie w morzu tysiącem rzek* [CI Morze, I 268]. W połączeniu *srebrna mowa* metal jest leksykalnym wskaźnikiem ‘blasku’, tracąc właściwy mu również atrybut dźwięczności.

Metaforyczne połączenie wyrazowe **blask**³³ *srebrnej piersi* [Szkie 35, I 552] konotuje ‘życie’: *Zawleczone przez nieświadomych pośredników, którzy byli w kontakcie ze śmiercią, docierają nawet i tam, gdzie pod strażą miłości, w blasku srebrnej piersi spoczywa nowe życie*. Podobne zestawienie, bez komponentu *blask* – *srebrne piersi* – obrazuje boga Madhawę³⁴ ‘inne imię Kryszny’ w liryku *Bajka indyjska: Wdeptał w proch ręce, srebrne piersi jak śpiew powstrzymany / i tańczy na mnie, obce całując kolana, swój taniec boga Madany* [Ur Baj, II 342].

Towarzyszące srebru konotacje ‘światlistość, blask’ wykorzystala poetka do sportretowania istot pozaziemskiego pochodzenia. Zaznaczyć należy, iż srebro w tych zestawieniach zyskuje dodatnią waloryzację ‘dobro, świętość’. W poezji Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej znajdujemy nimfy, które *w zielonym pomroku, / wyciągają srebrne ręce nie wiadomo gdzie i czemu?* [Rm Wod, I 111], a więc przymiotnik **srebrny** wnosi znaczenie ‘białe, światliste’ oraz przejmuje symbolikę bieli ‘czystość, dziewictwo’. Obraz zjaw został wykreowany poprzez przypisanie im odpowiednich atrybutów i tak towarzyszy im *srebrne wino* oraz *iskra srebrzysta i złota*:

*Noc ich się pyta pokornie:
„Zjawy, czegoż wy chcecie?”
Wówczas, roziskrzona tęsknotą,
ku górnym szybom pną się
dzikim winem, srebrnym winem*

³³ **Blask** ‘mocne światło, pewien czas trwające; jasność’ SW I/162.

³⁴ Por. J. Rychter, *Językowa kreacja Boga w poezji Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej*, w: *Język doświadczenia religijnego*, pod red. G. Cyrana i E. Skorupskiej-Raczyńskiej, Szczecin 2008, t. I, s. 107–121.

*i każdą iskrą srebrzystą i złotą
krzyczą: „Życia! Życia! Życia choć godzinę!...”* [Pbd szyb, I 310].

Poza tym przymiotniki **srebrny** oraz **srebrnobiały** zostały użyte do zwizualizowania aniołów. Zaznaczyć należy, iż to słońce (a nie księżyc) nadaje piórom anielskim barwę srebrną³⁵, przy czym może być ono metaforycznym wskaźnikiem Boga:

*Skrwawione ręce, opalone skrzydła –
usłyszał – „Odejdź! Nic nie wskórasz”:
już nie błyszczą srebrne w słońcu pióra,
Lecz czarna wstaje przeciw chmurze chmura... [Ou Rubw V
Anioł, II 157]*

Złożenie **srebrnobiały** charakteryzuje szatę anioła stróża, a więc jest semantycznym wskaźnikiem ‘blasku’, ‘światlistości’, pośrednio również wraz z barwą białą ‘niewinności, ‘czystości’³⁶:

*zatańczył w triumfie jakiś taniec boski –
potem twarz zakrył szatą srebrnobiałą,
zamyślił się pelen troski – – – [Nm An, I 78]*

Srebro skontrastowane ze złotem, atrybutem życia doczesnego, charakteryzuje zmarłego Stefana Żeromskiego, wnosząc konotacje ‘dobroć, ‘anielskość, ‘światlistość’ w portrecie pisarza – anioła: *masz srebrne pióra u ramion – / lecz Twoje złote pióro wypadło Ci z ręki* [Ur Żerom, II 310].

Za pomocą czasownika **srebrzyć** oraz imiesłowu **srebrzony** poetka zobrazowała refleksy świetlne: *Mgławice / baniek, duchów nasiennych, srebrzą łakę* [Szkic 87, I 613]; *Latarnie roztrzęsione, / Chudą farbą srebrzone* – [Śz karawan, I 410]. W poetyckiej wizji Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej **srebrzyć się** może człowiek *od trądu*, a więc czasownik posiada konotacje ujemne, wskazując na

³⁵ Por. J. Rychter, *Językowa kreacja anioła w poezji Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej*, w: *Język. Religia. Tożsamość*, pod red. G. Cyrana i E. Skorupskiej-Raczyńskiej, Gorzów Wielkopolski 2008, t. II, s. 59–70.

³⁶ Badania E. Skorupskiej-Raczyńskiej wykazały, iż z niebem związane są dwie barwy: błękitna i biała – implikujące niewinność i doskonałość. Eadem, *Stylistyczna funkcja barw w liryce religijnej*, w: *Język religijny dawniej i dziś II*, pod red. S. Mikołajczaka i ks. T. Węclawskiego, Poznań 2005, s. 489.

‘chorobę, ból, cierpienie’: *Toż i tym, co się srebrzą od trądu, / Wolno rodzić nas, rodzić bez sądu*, [Sz Prawo, I 420].

W metaforycznym obrazie życia ludzkiego jako potoku *srebrny fragment piany* (wody potoku) oznacza intensywne przeżycia, zastosowanie epitetu *srebrny* jest wynikiem metaforycznego ujęcia doznań ludzkich jako iskier:

*Potok życia przeleciał
Iskrami pijany!
Chwyć go, a znajdziesz w garści
Srebrny fragment piany!* [Ur Wykrz, II 455]

***

Za pomocą nazwy metalu, jak i przymiotników *srebrny*, *srebrzysty*, złożenia *srebrnobiały*, form czasownikowych: *srebrzyć*, *srebrzyć się*, *srebrzony* obrazuje poetka refleksy świetlne towarzyszące elementom przyrody i portretem postaci niezemskiej proveniencji. W wypadku określania epitetem *srebrny* istot pozaziemskiego pochodzenia (aniołów, zjaw, nimf) widać rozszerzenie konotacji z bieli, a więc pojawia się nadwyżka semantyczna ‘czystość, dziewictwo, niewinność’. W opisie srebrzących się od trądu ludzi poza blaskiem znajdujemy negatywne konotacje ‘choroba, ból, cierpienie’.

3. Biel

Srebro, metal barwy białej, często jest wykorzystywane jako semantyczny wskaźnik tego koloru i przejmuje jego konotacje. W tym znaczeniu autorka *Niebieskich migdałów* wykorzystuje go również do zwizualizowania bieli elementów przyrody nieożywionej i zjawisk atmosferycznych (nieba, mgły, śniegu, szronu) oraz składników przyrody ożywionej, flory (buków) oraz fauny (rybitwy).

3.1. Przyroda nieożywiona

Barwa **srebrna** współkreuje obrazy przyrody nieożywionej, zwłaszcza nieba i zjawisk atmosferycznych, pełniąc funkcję obrazotwórczą, wskazując na ich immanentne cechy fizyczne (białą barwę).

3.1.1. NIEBO

Srebrny w znaczeniu ‘biel’ występuje przede wszystkim w funkcji obrazotwórczej, na przykład jest elementem kreującym widok jesiennego błota na polskich drogach, w którym odbijają się **srebrne** krople deszczu:

*Błoto nasze, uprzykrzone, niepotrzebne,
Tło jesiennego, złotolistnego feerii³⁷,
Jest jak strumień jakiejś pramaterii,
W której **niebo** przegląda się **srebrne**.
W te **blyszczące** jak polewa **odmęty**
Pada z wichrem liść o doli niestałej –
I w deszczu tonie kraj cały, [Ou żywioł, II 213].*

3.1.2. ZMIERZCH

W wierszu *Zmierzch* odnajdujemy metaforyczne połączenie wyrazowe **srebrne pasmo**, w którym przymiotnik **srebrny** oznacza ‘biel’:

*Zmierzch z nocnym mrokiem zaplatają matę,
matę szeroką, półciemną, półjasną,
na czarne pasmo kładą **srebrne pasmo**, [Rm Zmierz, I 106]*

W powyższym obrazie znajdujemy poetycki opis gry barw; czarnej, określonej **nocnym mrokiem**, oraz wprost **czarnym pasmem** z białą, określoną jako **srebrne pasmo** ‘białe, światliste’. Powyższą opozycję oddają również przymiotniki **półciemny** – **półjasny**. Efektem gry jest powstanie nieprzezroczystego, siwego³⁸ zmierzchu.

3.1.3. MGŁA

Semantyczna cecha barwy srebrnej ‘biel’ stała się podstawą do przyporządkowania tego koloru mgłę, uwypuklając jej ‘mleczny’ odcień i ‘nieprzejrzystość’

³⁷ *Feeria* SW brak; ‘widok, widowisko odznaczające się jaskrawością efektów świetlnych, nastrojem baśniowym’ <fr. *feerie*> SJPD II/837.

³⁸ SW definiuje kolor **siwy** jako ‘odznaczający ś. kolorem białym, wpadającym nieco w czarny’ SW VI/124.

w dynamicznym obrazie: *Mówmy o cichym lesie, gdzie mgła srebrną webą*³⁹ / *Plącze się wśród gałęzi* [Go rozm, II 47].

3.1.4. ŚNIEG, SZRON

Styczeńność kolorystyczna pomiędzy nazwą metalu a zjawiskami atmosferycznymi – szronem, śniegiem – stała się przyczyną wyzyskania go w opisach tych zjawisk. **Srebrny** jest semantycznym wskaźnikiem obecności ‘śniegu’ i być może odbijających się promieni słonecznych w metaforze *srebrna niwa*:

*Śniegi w łukach falowały życzliwie,
A narciarze jak lotne jaskółki fruwali
Po srebrnej niwie* – [O śniegu, II 202]

Srebrny w powyższym obrazie konotuje radosną biel *falującego życzliwie* śniegu.

Przymiotnik **srebrzysty** w metaforze *śniegi pączkują kurzajką*⁴⁰ **srebrzystą** [Ur g, II 413] jest składnikiem nakreślonego piórem obrazu zamieci śnieżnej w górach.

Poza tym *srebrny* bierze udział w kreowaniu obrazu oszronionych szyb, podkreślając białą barwę rysunków. *Srebrzysty* kolor szronu został skontrastowany z *zieloną* szyb w okresie wiosny i lata w upersonifikowanym obrazie kwiatów na szybie:

*Szybo, szybo zielona i o róże wsparta!
Pamiętasz, jak to w zimie
Kwiaty szyb na srebrzystych ślizgają się nartach?* [Bp Frg, I 438]

Jest elementem współkreującym malowidło mrozu na oszronionej szybie w wierszu *Sen opaczny: wzrosły szklane łopuchy na srebrnej pokrzywie / i szczawie pełne gwiazd* [Nm Op, I 38]. ‘Biel’ oraz ‘poblask’ konotuje czasownik **srebrzyć się** w upersonifikowanym obrazie śniegu:

*Złodowaciła ręka jednej z marzycielek
srebrzy się jeszcze w cieniu,
strzeżona przez niego...*

³⁹ *Webą* tkac. ‘wyższy gatunek płótna lnianego’ SW VII/497.

⁴⁰ *Kurzajka* lek. ‘brodawka rosnąca na rękach przeważnie u osób młodych, często w wielkiej liczbie’ SW II/646.

*Wkoło dymią słoneczne bomby i szrapnele.
Pokój zabitym śniegom...* [Pbd Marc, I 331]

3.1.5. WODA

Przymiotnik **srebrny** zestawiony z nazwami akwaticznymi również wnosi element kolorystyczny ‘bieli’, a fakultatywnie także ‘światliwości’. Te konotacje odnajdujemy w zestawieniu słownym – **srebrna**, *deszczowa kałuża* [Ou Pl, II 201]. **Srebro** wnosi element dynamizmu i akcent kolorystyczny bieli w obrazie płynącej w spienionych wodach oceanu kobiety:

*Zamieszana w srebrzystą pianę,
zamiatana szumiącą grzywą,
przekomarza się z oceanem,
który chciałby ją kochać nieżywą.* [Poc Kob, I 136]

Przymiotnik **srebrny** zastosowany w metaforze **srebrna dżonka**⁴¹ z *piany* konotuje ‘biel’ oraz ‘ruch’:

*z olejnej niwy wstaje
tysiące fal wezbranych –
a po każdej z nich
zjeżdża
srebrna dżonka
z piany.* [Ur Bryzgi, II 387]

Obraz fal wody morskiej zobrazowanych jako **srebrne** ryby oddaje ich barwę oraz nieustanny ruch:

*Wejść w nią [wodę morską] i rozleje się wkoło mnie cudnie,
zepną mi ją dwie ryby srebrne na ramionach,
potoczy się na zachód, na wschód i południe
fioletowo-zielona! Łokciem nie zmierzona!* [Rm Morze, I 112]

3.2. Przyroda ożywiona

Srebro jest również określeniem barwnym oddającym kolor wielu elementów przyrody ożywionej, a więc roślin i zwierząt.

⁴¹ *Dżonka* ‘statek chiński’ SW I/669.

3.2.1. ROŚLINY

W obrazach oddających świat roślin zauważamy, iż **srebro** posiada ambiwalentną aksjologizację. Gdy oddaje kolor kwiatów, ma dodatnią waloryzację, konotuje ‘biel, piękno’, co ilustrują następujące połączenia wyrazowe niosące pozytywne doznania estetyczne:

- **srebrne wieńce** ‘białe, z lilii i róż’ [Ou król, II 168],
- **pęk lunarii**⁴², **cały w srebrnych plackach** [Ur Noc, II 417],
- **bukiet srebrnych miesięcy** (=lunaria biennis) **w pełni** [Śz Lunaria, I 390],
- **srebrny kotek na wierzbie** ‘biały’ [Nm Sł, I 50],
- **srebrna pierś (ostu górskiego)** [Śz oset, I 403],
- **srebrny dziesięciornik**⁴³ ‘ośet’ [Ur g, II 412],
- **srebrne bańki** ‘dmuchawce’ [Go maj, II 38],
- **akacyjowa srebrzysta flota** [Śz zał, I 381],
- **srebrne kandelabry buków** [Rm ukra, I 116], **srebrzysta powłoka buka** [Rm Kto, I 87].

Epitety *srebrny, srebrzysty* obrazują biel kwiatów ostu, kotków wierzby, dmuchawców, lunarii, kory akacji i buków.

3.2.2. ZWIERZĘTA

Obraz zwierząt kreśli poetka, dbając o szczegóły. Epitet **srebrny** dookreśla białą barwę ptaków – gołębi srebrny prąd (skrzydeł gołębi) [Ou Eti gołę, II 231] oraz łabędzi o srebrnych lotkach [Ur O, II 511].

Łączliwość semantyczna **srebra** i nazw derywowanych z rzeczownikami **walc**, czasownikami **tańczyć**, przymiotnikiem **ruchliwa** wskazuje, iż poetka poza prymarną konotacją ‘biel’ wykorzystuje znaczenia naddane ‘dynamika’, ‘ruch’, utrwalone we frazeologizmie żywy jak srebro⁴⁴, oraz dodatkowo konotację ‘błysk, poblask’ w następujących przedstawieniach:

⁴² **Lunaria** SW brak. *Miesięcznik* a. *Miesięcznica* a. *Miesięcznik* bot. ‘(lunaria) roś. z rodziny krzyżowych’ SW II/962.

⁴³ **Dziesięciornik** SW brak; SJPD brak.

⁴⁴ **Srebro** przen. ‘o osobie żywej, ruchliwej’. S. Skorupka, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa 1967, t. II, s. 191–192. Por. również E. Skorupska-Raczyńska, *Frazeologizmy z komponentem złoto (złoty), srebro (srebrny) w polszczyźnie ogólnej*, „Studia Językoznawcze” 2004, t. 3, s. 299–316.

- **walc brzucha srebrnego** (rekinów):
a rekiny wkoło tańczą walc brzucha srebrnego... [Rm Mel, I 113],
- **srebrna, ruchliwa** (rybitwa):
[rybitwa] *Potem zмага się z rybą i z siłą wypływa,
A czując, że się to wszystko światu podobało,
Zaczyna od początku: srebrna i ruchliwa
Przybiera nagle żądzę omdlałość...* [K Akw, I 488],
- **najsrebrzysta** (rybitwa):
*I wysoko nad wodą krążąca rybitwa,
Która nagle, łup wzięwszy na cel –
Z najsrebrzystym patosem samą siebie łamie,
Przeistacza się w szmatę, a następnie w kamień
I pionem spada* [K Akw, I 488]
- czy w połączeniu: **srebrzysty nóż**, będącym metaforyczną nazwą ruchliwych ryb akwariowych:
*rybki jak serca bijące skrzelami, węgorze jak lite pasy,
żyjący młotek i nóż srebrzysty, i zardzewiała tarcza,* [W Akw, I 231].

Przymiotnik złożony **srebrnoluski** współkreuje obraz nieokreślonej gatunkowo ryby morskiej, której **srebrnoluski ogon rozdzielono cięciem** – [Sj Drzewo, I 362], zaś epitet **srebrny** określa owady, wskazując na towarzyszące im refleksy świetlne: **Ćmy srebrne, ślepe i ciche lecą w ogniste sidła** [Poc Oczy, I 161].

Oczywiście w wielu wypadkach dochodzi naddane znaczenie, na przykład w opisie panny **srebrny lis** podkreśla jej ‘próżność’, gdyż jest *niepotrzebnie w upalny dzień narzucony na szyję, wyciągniętą jak przed nie istniejącym lustrem* [Szkic 2, I 514]. W połączeniu *dlugowłosy lis promieniujący srebrzyście* wnosi dodatkowe znaczenie ‘światlistość, blask, połysk’: *I schylona zanurzyła czysty swój owal twarzy, różanym pudrem owiany, w puszystą toń długowłosego lisa, promieniującego srebrzyście wkoło jej ramion* [Szkic (IV) 5, II 87].

W kilku wypadkach **srebrny** ma neutralne znaczenie, wskazując tylko na kolor materiałów, ubrań nim określonych, np.: **srebrny muślin** [Szkic (I) 4, II 62] czy **srebrna lama sukni** [Szkic 6, I 518].

* * *

Srebro i jego derywaty wykorzystuje Pawlikowska-Jasnorzewska, by zobrażać liczne odcienie koloru białego, a mianowicie mleczność, nieprzejrzystość mgły; biel śniegu i szronu, a także roślin (**buk**, **akacje**) oraz zwierząt (**gołąb**, **labędź**). Ten metal staje się elementem wnoszącym dodatkowe naddane sensy, a więc współkreuje obraz człowieka próżnego (*lis srebrny*). Staje się epitetem współkreującym postaci i przedmioty przedstawiane w ruchu, na przykład reki-ny, które *tańczą walc brzucha srebrnego*, czy obraz dynamicznego spienionego oceanu (*zjeżdża / srebrna dżonka / z piany*).

4. Szarość

Srebro może być nośnikiem treści pojęciowej ‘szarość’⁴⁵. Ten akcent kolorystyczny możemy odnaleźć w metaforycznym obrazie zmierzchu. Na szary, nieprzezroczysty kolor tej pory wskazuje rzeczownik **srebro** we fragmencie: *Gdy zmierzch zamuli wszystko srebrzem / Kłęcząc pić będę z twej mądrości* [Ur Iżeś, II 501]. Srebro, konotując późną porę, pośrednio wskazuje na mądrość, dojrzałość. Poza tym **srebrny** może wskazywać na ‘brudny, szary kolor’ dawno opadłego śniegu: *Drzemią, / W szeregu, / Srebrne widma / Niedysiejszych śniegów* [Ur Cumu, II 458].

5. Siwizna, starość

Srebro wykorzystuje Pawlikowska-Jasnorzewska w funkcji charakteryzującej jako stereotypowy symbol siwizny, starości, czego dowodzi metafora **srebro siwizny**: *Najpodobniejsi do kwiatów są starzy, piękni ludzie, gdy kwitną / dla rodziny w srebrze swojej siwizny* [Szkic (X), II 178]. Podkreślić należy, iż **srebro** konotuje pozytywne cechy, a więc starość kojarzona jest z urodą, pięknem, doświadczeniem, mądrością życiową. Odmienną aksjologizację ma przymiotnik **srebrny** w metaforze: *starości srebrne kwiaty: O, jakaż to nieszczęśliwa miłość, kochać starości srebrne kwiaty* [Szkic (X), II 178], kwiaty symbolizują krótko-

---

⁴⁵ *Szary* ‘ciemno-siwy (sic!), popielaty’ SW VI/571.

trwały żywot⁴⁶ i podatność na unicestwienie, zaś miłość w tym wieku jest nie-szczęśliwa.

Przymiotnik **srebrny** wykorzystuje autorka *Niebieskich migdałów* w funkcji charakteryzującej jako stereotypowy symbol **starości**, **siwizny** w następującym opisie: *I ta matka tak srebrna jak łabędź, jak róża* [Ril Zaz, II 25]. Porównanie koloru włosów kobiecych do łabędzia sugeruje, iż są one koloru białego.

Epitet **srebrniejszy** w porównaniu *tej, która srebrniejsza niżli talerz miesiąca*, oddaje barwę włosów czarownicy, świadcząc o jej starości, dojrzałości:

[diabeł] i czarownic się pyta:
tej, której włos ryży,
tej, co siwa trzęsąca,
i tej, która srebrniejsza niżli talerz miesiąca: [Nm Czar, I 30]

Na ambiwalentną waloryzację srebra jako symbolu starości i siwizny wpływ miały odczucia samej poetki, która lęk przed upływającym czasem odczuwała jako lęk przed utratą urody i szans na miłość⁴⁷.

6. Czystość

Cechy semantyczne ‘czystość, przejrzystość’ były podstawą wykorzystania przysłowka **srebrnie**⁴⁸ do zobrazowania łez:

Ręce jej – białe słońca, promienistopalce.
Rzęsy – gwiazdy złociste. Łzy – uczuć planety,
Po elipsie policzków toczące się srebrnie... [Bp Port, I 434]

Czasownik **srebrzyć się** obrazuje lśnienie, blask łez w metaforze *łzy srebrzą się*. W *Szkicowniku poetyckim* czytamy: *Łzy, wstrętne Złemu Duchowi jak woda święcona (gdyż są one zawsze szczerze i Bogu się srebrzą)* [Szkic (VII) 3, II 116].

⁴⁶ Jak podaje D. Piekarczyk, „Cechy ‘przemijalności’, ‘nieutrwalności’ uznać chyba można za skonwencjonalizowane i właściwe całej kategorii KWIAT”. D. Piekarczyk, *Kwiaty we współczesnym językowym obrazie świata*, Lublin 2004, s. 135.

⁴⁷ J. Kwiatkowski, *Wstęp*, w: M. Pawlikowska-Jasnorzewska, *Wybór poezji*, Wrocław 1972, s. XLIX.

⁴⁸ **Srebrnie** ‘p. srebro’ SW VI/ 370; ‘p. srebno’ SJPD VIII/663; **srebrno** ‘przysł. od Srebrny’ SJPD VIII/64.

7. Dźwięczność, metaliczność

Srebro wystąpiło w znaczeniu ‘dźwięczy jak dźwięk srebra, dźwięczny, metaliczny’, oddając czystość oraz piękno śpiewu słowika w metaforycznym połączeniu *srebro brzmi*:

*Gdy przed świtem słowik śpiewa, drzewa w cieniach słuchają, [...]
Srebro brzmi, z liści sływa, drzewa się kołyszają,
kwiaty siwe słuchają, nieba siwe słuchają...* [Rm Słow, I 102]

Śpiew słowika oddała poetka również za pomocą złożenia z łącznikiem *srebrno-szklanie*:

*słowik skryty w drzew obłokach wykwiła pytaniem...
– I pyta się srebrno-szklanie, nutą słodką, śmigłą,
co łagodnie w niebo wnika kryształową igłą...* [Rm Śp, I 108]

Przymiotnik *srebrny* wykorzystany w przenośni *srebrna strzała* oznacza dźwięk cichy, nieśmiały: *I jeszcze się pyta szklanic, cicho i nieśmiało, / a dźwięk spada srebrną, słabo wypuszczoną strzałą...* [Rm Śp, I 108].

Obraz dynamicznego, prędkiego światła oddaje poetka epitetem *srebrzyste* oraz porównaniem *jak świergot skowrończy*, które sugeruje, iż chodzi o dźwięczność tegoż zjawiska fizycznego: *Światła prędkie, srebrzyste jak świergot skowrończy* [K Akw, I 487].

***

Rzeczownik **srebro**, przymiotniki **srebrny**, **srebrzysty**, złożenie **srebrno-szklanie** zastosowała Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, by oddać piękno słowiczego śpiewu oraz prędkość światła.

8. Cemość

Znaczenie cemości, szczególnej wagi wnosi przymiotnik **srebrny**, gdy występuje czterokrotnie w znaczeniu realnym, a więc oznacza przedmioty wykonane z tego metalu, np. *srebrna grzechotka*, *srebrna szpilka*.

Przymiotnik *srebrny* jest określeniem przedmiotu drobnego, o naddanym kulturowo znaczeniu ‘cemość, pomyślność’:

Srebrna grzechotka*Z gwiazdzistą koroną –**Jakiemuż dziecku**Ją przeznaczono? [2x Bp Szelest, I 465]*

Srebro ma konotacje ‘cenności, użyteczności’, gdy charakteryzuje szpilki: *Srebrne są małe szpilki. Żółta jest panna Anna, / Kłęcząc upina suknię stojącej bladej hrabiny* [W Szp, I 235].

Dwukrotnie odnosi się do pieniędzy, a więc ma konkretną wartość materialną: *srebrna piątka* ‘pieniądz’: *Dłoń zaciska z ciepłą, srebrną piątką, srebrny pieniądz ‘ze srebra’* [Śz Zdob, I 382].

Srebrny konotuje wagę tajemnicy w zestawieniu: *srebrna tajemnica: i zgłosić przynależność do gwiazd, do lepszych światów, których olśniewające albedo kryją w sobie srebrne tajemnice...* [Szkic 74, I 597]. Poprzez odniesienie srebra do odległej gwiazdy (symbolu czegoś nieosiągalnego)⁴⁹ przejmuje on jej konotacje ‘tajemniczość’.

Konotacje ‘cenności’ wnosi przymiotnik **srebrny** w kolokacji z innymi wartościowymi nazwami metali szlachetnych, a więc złotem i platyną:

*I żadne serca złote, srebrne, platynowe,
żywe czy z drogich kamieni,
nie ukoją, nie uciszą zdumienia,
które się w oczach twych mieni...* [Sj portret, I 339]

W połączeniu słownym **srebrzysta chwila** wnosi znacznie ‘krótkotrwałości’: *To, co się nie da powiedzieć, co nigdy powiedziane nie będzie, / trzepotało się przez krótką chwilę i spadło po srebrzystej chwili / na heliotrop kwitnący półkolem*, [Rm Heliotrop, I 124].

Wnioski

Reasumując, w poezji Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej tonem podstawowym srebra są różne odcienie **bieli**, na przykład gdy poetka określa elementy

⁴⁹ Gwiazdy są „[...] symbolem przeznaczenia; wiedzy o przeszłości, teraźniejszości i przyszłości, mądrości, (duchowego) przewodnika; nieskończoności, nieosiągalnego ideału, przeznaczenia”. W. Kopaliński, *Słownik symboli*, Warszawa 1990, s. 105. Por. Hasło **Gwiazda**, w: *Słownik symboli ludowych*, pod red. J. Bartmińskiego, t. I *Kosmos*, cz. 1, Lublin 1996, s. 203–234.

pejzażu nieba, zjawiska atmosferyczne: śnieg, szron, mgłę oraz rośliny i zwierzęta. Zdecydowanie rzadziej srebro oznacza barwę **szarą**, gdy poetka oddaje zjawiska ulotne, przemijające – zmierzch lub brudny śnieg. Szlachetny metal wykorzystywany jest w funkcji charakteryzującej jako stereotypowy epitet księżycy, gwiazd, komety, o ambiwalentnych konotacjach. Przejmując aksjologizację nocy, ciemności, śmierci srebro konotuje 'samotność', 'cierpienie, ból', 'nie-szczęśliwą miłość', zaś poprzez związek z bielą, światłem zyskuje pozytywne konotacje 'piękno', 'nastrojowość'. Poetka wykorzystuje świetlistość srebra, motywowaną prototypowo metalem, by nakreślić piórem obrazy refleksów świetlnych, towarzyszących zjawiskom przyrodniczym, jak i postaciom niezemskiej proveniencji. Staje się symbolem 'czystości, niewinności', gdy odnosi się do anioła stróża odzianego w *srebrnobiałą szatę*, 'blasku, świetlistości', gdy określa zmarłego Stefana Żeromskiego i 'dziewictwa' – gdy charakteryzuje nimfy o *srebrnych rękach*.

Poza tym w lirykach Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej odnajdujemy konotację czystości i blasku, która motywuje wykorzystanie srebra jako epitetu łoż. W opisie srebrzących się od trądu ludzi poza 'blaskiem' wnosi negatywne konotacje 'choroba, ból, cierpienie'. Poetka wykorzystuje srebro do ukazania dynamicznych obrazów akwaticznych z udziałem będących w ruchu ryb i ptaków. Sięga po srebro jako symbol starości, siwizny oraz 'czystego, metalicznego dźwięku', gdy obrazuje śpiew słowika. W wypadku określania epitetem **srebrny** desygnatów grzechotka, szpilka pojawia się nadwyżka semantyczna 'cenność, pomyślność, tajemniczość'.

Wykaz skrótów

- Bp Frg – *Balet powojów, Fragment*;
 Bp Port – *Balet powojów, Portret*;
 Bp Szelest – *Balet powojów, Szelest makówki*;
 Cl Morze – *Cisza leśna, Morze*;
 dan weran – *dancing, karnet balowy, chwila na werandzie*;
 Go maj – *Gołąb ofiarny, W maju*;
 Go Przecz – *Gołąb ofiarny, Przeczucia*;
 Go rozm – *Gołąb ofiarny, Wieczorna rozmowa*;
 K Akw – *Kryształizacje, Akwatyki*;
 Nm An – *Niebieskie migdały, Robota anioła stróża*;
 Nm Ber – *Niebieskie migdały, Berceuse*;

Nm Bł	– <i>Niebieskie migdały, Błotnik;</i>
Nm Czar	– <i>Niebieskie migdały, Historia o czarownicach;</i>
Nm Op	– <i>Niebieskie migdały, Sen opaczny;</i>
Nm Sł	– <i>Niebieskie migdały, Pocałunek słońca;</i>
Ou O śniegu	– <i>Ostatnie utwory, O śniegu w lecie;</i>
Ou Eti gołę	– <i>Ostatnie utwory, Etiudy wiosenne, Jak szaleją gołębie na jaskrawym niebie;</i>
Ou Fata	– <i>Ostatnie utwory, Fatamorgany;</i>
Ou Kłos	– <i>Ostatnie utwory, Kłosa na niebie;</i>
Ou król	– <i>Ostatnie utwory, „A jak poszedł król...”;</i>
Ou NaKs	– <i>Ostatnie utwory, Na Księżycu;</i>
Ou Omar	– <i>Ostatnie utwory, Omar Chajjam i Droga Mleczna;</i>
Ou Pl	– <i>Ostatnie utwory, Planty;</i>
Ou Rubw V Anioł	– <i>Ostatnie utwory, Rubajaty wojenne, Anioł odszedł;</i>
Ou żywiół	– <i>Ostatnie utwory, „Piąty żywiół”;</i>
P Inkub	– <i>Paryż, Inkub;</i>
P N	– <i>Paryż, Noc;</i>
P Nokt	– <i>Paryż, Nokturn;</i>
Pbd lunatycy	– <i>Profil białej damy, Słowa lunatyczki;</i>
Pbd Marc	– <i>Profil białej damy, Marcowa ballada;</i>
Pbd Naj	– <i>Profil białej damy, Najpiękniejszy;</i>
Pbd szyb	– <i>Profil białej damy, Seans szyb;</i>
Poc Kob	– <i>Pocałunki, Kobieta w morzu;</i>
Poc Mar	– <i>Pocałunki, Marina;</i>
Poc Na bal	– <i>Pocałunki, Na balkonie;</i>
Poc Oczy	– <i>Pocałunki, Oczy na skrzydłach;</i>
Ril Zaz	– <i>Róża i lasy płonące, Zazdrość;</i>
Rm Heliotrop	– <i>Różowa magia, Heliotrop;</i>
Rm Kto	– <i>Różowa magia, Kto chce, bym go kochała;</i>
Rm Lun	– <i>Różowa magia, Lunatyk;</i>
Rm Mad	– <i>Różowa magia, Madrygał;</i>
Rm Mel	– <i>Różowa magia, Melodia amerykańska;</i>
Rm Morze	– <i>Różowa magia, Morze;</i>
Rm Słow	– <i>Różowa magia, Słowik i świt;</i>
Rm Śp	– <i>Różowa magia, Śpiew słowika;</i>
Rm ukra	– <i>Różowa magia, Wiersz ukradziony;</i>
Rm Wod	– <i>Różowa magia, Woda;</i>
Rm Zmierz	– <i>Różowa magia, Zmierzch;</i>

- Sj Drzewo – *Surowy jedwab, Drzewo genealogiczne;*
 Sj portret – *Surowy jedwab, Czarny portret;*
 Szkic – *Szkiełownik poetycki,*
 Szkic (I) – *Szkiełownik poetycki (I),*
 Szkic (IV) – *Szkiełownik poetycki (IV),*
 Szkic (VII) – *Szkiełownik poetycki (VII),*
 Szkic (X) – *Szkiełownik poetycki (X);*
 Śz karawan – *Śpiąca załoga, Niemodny karawan;*
 Śz Lunaria – *Śpiąca załoga, Lunaria biennis;*
 Śz oset – *Śpiąca załoga, Górski oset;*
 Śz Prawo – *Śpiąca załoga, Prawo nieurodzonych;*
 Śz Urodz – *Śpiąca załoga, Dobre urodzenie;*
 Śz zał – *Śpiąca załoga, Śpiąca załoga;*
 Śz Zdob – *Śpiąca załoga, Zdobycz;*
 Ur Baj – *Utwory rozproszone, Bajka indyjska;*
 Ur BajMi – *Utwory rozproszone, Bajka o miłości;*
 Ur Bryzgi – *Utwory rozproszone, Bryzgi fał;*
 Ur Cumu – *Utwory rozproszone, Cumulusy;*
 Ur Dar – *Utwory rozproszone, Dary kochanków;*
 Ur Dźwięk – *Utwory rozproszone, Dźwiękowce;*
 Ur g – *Utwory rozproszone, Z gór;*
 Ur Iżeś – *Utwory rozproszone, Iżeś z tłumnego...;*
 Ur łódź – *Utwory rozproszone, Złota łódź;*
 Ur Miłość – *Utwory rozproszone, Miłość w obłokach;*
 Ur Noc – *Utwory rozproszone, Noc księżycowa;*
 Ur Notatki – *Utwory rozproszone, Notatki z Bielan;*
 Ur O – *Utwory rozproszone, O, jak krótki jest czas nasz;*
 Ur Obr – *Utwory rozproszone, Obrazy księżycy;*
 Ur Paźdz – *Utwory rozproszone, Październik;*
 Ur puchu – *Utwory rozproszone, *** O puchu marny;*
 Ur Wykrz – *Utwory rozproszone, Wykrzyknik;*
 Ur Żerom – *Utwory rozproszone, Do Żeromskiego;*
 W Akw – *Wachlarz, Akwarium;*
 W Szp – *Wachlarz, Szpilki.*

**SEMANTIC CONNOTATIONS OF SILVER IN THE POETRY
OF MARIA PAWLIKOWSKA-JASNORZEWSKA**

Summary

Keywords: linguistics, stylistics, idiolect

The purpose of this article is to analyse the semantic connotations of silver in the poetry of Maria Pawlikowska-Jasnorzewska. The research material includes 14 lexemes and their 108 occurrences in the text. In most cases, silver is used as a semantic determinant of the night; then, of the colour white, and occasionally, the colour grey. It holds numerous connotations deriving from references to metal (sparkle), moon and stars (death and night) and the colour white (innocence, holiness, virginity, and old age). In Pawlikowska-Jasnorzewska's poetry, silver represents the colour and shine of inanimate nature (it is stereotypically used to describe the Moon, stars and water, etc.); animate nature (flora and fauna); and extraterrestrial beings. Silver is also used to convey positive or negative connotations of the words it refers to.